

ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕНОСТИ НА ТАНСКАТА КУЛТУРА

Искра Мандова¹

CHARACTERISTIC FEATURES OF CHINESE TANG CULTURE

Iskra Mandova

Abstract: The present paper discusses and analyzes some cultural phenomena of the Tang period in China, which is the era of unprecedented prosperity in Chinese history: literature (especially poetry), historiography, philosophy, art, science and technology reached unheard and unseen peaks. Political unity, social stability, economic prosperity, transport development and active international relations played the role of a catalyst in the process of quick development. It is a fact that other dynasties in Chinese history provided good social and economic conditions for the people as well but it is difficult to explain why they failed to make such brilliant achievements in the field of culture as Tang, when the innovative and creative potential of the nation managed to unleash.

Keywords: *Tang China, culture, Silk Road.*

След падането на великата династия Хан (206 г.пр.Хр. – 220 г.сл.Хр.), на територията на Китай настъпва период на вътрешни конфликти и нестабилност, който продължава повече от три века. Само за 37 години обаче двамата императори от династия Суй (581–618 г.) успяват да стабилизират страната чрез редица успешни политически ходове и въвеждане на нова система за заемане на държавните постове. Първият тански император *Ли Юен*² (566–635) започва въстание срещу

¹ **Искра Генчева Мандова** – доц. д-р, преподавател във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: i.mandova@uni-vt.bg

² *Ли Юен* – член на северен аристократичен род, който в даден момент предявява да претенции, че произхожда от ханско благородническо

династия Суй през 617 г., но му били необходими близо 7 години³, за да осъществи контрол върху цялата територия, обединена от предшествениците му. За да събере поддръжници, той предлага доста по-умерена политика, в сравнение с тази на император *Суй Янди*, превзема властта и се обявява за първия император от новосъздадената династия Тан – император *Тан Гаодзу* (618–626). Предаването на управлението от Суй на Тан не означава някаква значителна промяна в средите на властта. *Гаодзу*, както и онези, които го подкрепят, произхождат от същите северни аристократични кланове, откъдето произхождат императорите на Суй и висшите им служители. *Ли Юен* вярва, че привличането на таланти хора във властта е от фундаментално значение за просперитета на империята и затова, без притеснение, взема ексминистри от династия Суй или обикновени хора в двора си (Сао, Sun 2010: 97, Мандова 2014: 21–23).

В обширните азиатски пространства тогава доминират няколко империи, а именно: на изток – новата китайска империя Тан, която е в състояние на възход, на запад – последователно Източнотюркският и Западнотюркският хаганат, които същевременно са във враждебни отношения. Западнотюркската империя е традиционен противник на сасанидска Персия и тази враждебност я тласка към естествен съюз с Византия. На територията на Евразия се оформят две големи коалиции: от една страна, това са Византия, Западнотюркският хаганат и Китай, а от друга – Аварският хаганат, Персия и Източнотюркският хаганат. Византия и Китай през VII–X в. – един доста обширен период от време – логично претърпяват падения и възход (Димитров 2005).

На въпроса какво обаче влага всеки от нас в смисъла на понятието *култура* е трудно да дадем дори и двузначен отговор. В своя изследо-семејство, но всъщност явно е рожба на смесен брак между *хъбейски* род и *сиенбейци*. При династия Северна *Джоу* баща му получава ранг „княз владетел на княжество Тан“. *Ли Юен* прави военна кариера и при дин. Суй заради успехите при потушаване на въстание е издигнат до началник на важния гарнизон в гр. *Тайюен*.

³ През първата година от избухването на бунта на *Ли Юен*, той успява да завладее столицата *Чанан*. На практика обаче избухват множество бунтове в цялата страна, потушаването на които изисква мащабни военни операции, а и претендентите за трона не са малко.

вателски труд за термина *култура* и неговите значения двамата американски антрополози А. Кръбер и К. Клъкхон правят първия научен опит да съставят списък на съществуващите дефиниции, като изброяват 164 такива (Kroeber, Kluckhohn 1952). Жан-Жак Русо и Лесли Уайт определят културата като белег на човешките същества, което ги поставя в позиция, отличаваща ги от другите животни, но в съвременните френски и английски езици думите *култура* и *цивилизация* са взаимозаменяеми. В своята „Книга за българите“, в частта „Що е то култура?“, Петър Мутафчиев дава много точно определение, а именно: „съвкупността от духовни и материални придобития и блага, без каквито не е мислим животът нито на едно същество“. „Елементи в духовната култура на един народ са неговият език, религията му, изкуствата, правото, моралът, политическите и социалните форми на обществото му, познанията, които има за себе си, представите му за външния свят и т.н. [...] Самата дума култура значи развитие и когато се говори за културата на един народ, разбира се всъщност степента на развитието, духовно и материално, до което е стигнал“ (Мутафчиев 1987).

Настоящата разработка се спира най-общо на някои от културните феномени на разглеждания период, като ги систематизира и обобщава⁴. Китайската култура от времето на династия Тан не просто възприема от Запада множество знания, стоки и растителни култури, но и сама става източник на знания и умения за него. Това например води до разпространение на уменията за производство на хартия, достигнало през арабския свят по-късно до Испания и Италия. Преди всичко обаче Китай е великият образец на своите източни съседи Япония и корейското царство *Шила*. Знаци за тесните контакти на Китай с различните страни откриваме не на последно място и в областта на религиозните отношения. В еднаква степен достойни за отбелязване са както съществуването на несториански и манихейски общности по източните разклонения на Пътя на коприната, така и разпространението на китайския будизъм в Корея и Япония. През 635 г. се говори за присъствието на „несторианци“ в двора на китайския император, а особено прочута е несторианската стела от 781 г. с изсечени в камъка надписи в столицата *Чанан*. Танската империя от VIII в. представлява най-напредналата цивилизация по онова

⁴ За по-подробна информация: Мандова 2014 и Мандова 2018.

време, а *Чанан* вероятно е най-големият град в света с население около 1 млн. в рамките на крепостните стени и още 1 млн., в предградията извън тях. Столицата е центърът на империята, обслужвана от мрежа от пътища и канали, свързващи я с Пътя на коприната на запад и с долината на р. Яндзъ с нейното разрастващо се население на юг. Не можем да отречем факта, че разнородният облик на китайската култура от епохата Тан е резултат от смесването ѝ с всевъзможни външни влияния от запад (Централна Азия и Европа) и от юг (Индия), а на свой ред тази нова култура после се разпространява и предава на север към Корея и на изток към Япония. Конете били внасяни от Карашар и Куча, стъклените бокали – от Византия, нефритът – от Хотан, лекарствата – от Кашмир и Индия, кристалите и ахатът – от Самарканд, памукът – от Турфан. В замяна Китай предлага коприна, чай, хартия, керамика и преди всичко – технология на производство. Религиозната търпимост е ново явление в Китай по това време, въпреки че в края на периода се наблюдава силно гонение срещу религиите. В столицата *Чанан* съжителстват търговци и артисти от различни краища на света, изповядващи различни учения и философии: търговците от Персия – зороастризм и несторианство, арабите – исляма, евреите – юдаизъм, индийците – будизъм, заедно с китайците – конфуцианство и даоизъм. Получавайки трона чрез преврат, императорът първоначално внимава да не отчужди от себе си будистката общност. През 629 г. заповядва да се построят седем манастира, в които да се четат молитви за душите на загиналите в битки, довели до победата на Тан. По-късно в хода на управлението си той възприема по-твърда линия, прокарайки мерки за ограничаване на корупцията в будистките храмове. През 637 г. публикува правен кодекс, в който има раздел, посветен на контрола над будисткото духовенство и ограничаване на участието му в светския живот (Робъртс 2009: 92).

Династията Тан е епохата на безпрецедентен просперитет в китайската история: литературата (особено поезията), историографията, философията, изкуството, науката и технологиите достигат нечувани и невиджани висоти, причините за които не е лесно да бъдат обяснени. През последните няколко десетилетия много изследователи подчертават, че в основата стоят политическото единство, социалната стабилност, икономическият просперитет, развитието на транспорта и между-

народните отношения, които играят ролята на катализатор и, разбира се, можем да се съгласим. Факт е обаче, че не само Тан осигурява подобни социални и икономически условия, а и други династии, които не успяват да направят толкова блестящи постижения в областта на културата, както Тан.

Културата на епоха Тан е върховата култура на феодалната епоха⁵, която не само носи характеристиките на новото време със сливането на култури, но и наследява древните традиции, демонстрирайки великолепната си инерция във времето и показвайки своя индивидуален и величествен вид в широкото пространство. Стабилна държава, силна национална идентичност, отворени умове – все предпоставки за разгръщането на иновативния, креативен потенциал на нацията.

Владетелите на династия Тан показват по-дълбоко разбиране за ролята на феодалната култура в „привеждането на хората в добросъвестно отношение“ и придават голямо значение на образованието чрез откриването на стотици училища в цялата империя, университети и академии. Като цяло се предприема политика за стимулиране разпространението на културата. Поетът *Бай Дзю 'и* пише: „На 3–4 хиляди ли път от *Чанан* до *Дзянси* във всеки град, будистки храм, гостилница и лодка – навсякъде попадам на мои стихотворения. Обикновените хора, монасите, жени и девойки – всички рецитират поезията ми“⁶. С чуждестранния си привкус културата през златните векове на династия Тан надминава постиженията на предходните династии. Поезията, прозата, историческата наука, религията – всичко процъфтява. Както през

⁵ Приемайки забележките на известните български учени медиевисти Цветелин Степанов и Димитър Димитров, че понятието „китайски феодализъм“ при династията Тан не е съвсем коректно, тъй като „този феномен със своите специфики е характерен за Западна Европа, на първо място, и на второ – там той се заражда едва след VIII–IX в., а възходът му се позиционира във времето на XI–XIII в.“ (в рецензия), си позволявам да го използвам отново и тук с уточнението, че китайските, а и други учени използват именно термина *фъндзиен* (fēngjiàn, 封建) – феодализъм, за да обяснят или по-скоро сравнят йерархичната съподчиненост, земевладението и социалната система в периода, обект на настоящото изследване.

⁶ Bai Juyi: “自长安抵江西三四千里，凡乡校、佛寺、逆旅、行舟之中，往往有题仆诗者；士庶、僧徒、嫖妇、处女之口，每每有咏仆诗者。”《与元九书》。

периода *Чи-Лян*⁷ (Qi-Liang), прозата през ранна Тан трябвал да се придържа към стила *пиенуън*⁸, а поезията да бъде образна и колоритна. При управлението на император *Гаодзун* и императрица *У Дзътиен* известните поети *Уан Буо* (Wang Bo) (649–676 г.) и *Луо Бинуан* (Luo Binwang) (640–684 г.) разчупват поетичния стил на *Чи-Лян*, разширяват тематичния обхват, въвеждат нови форми на римуване и създават уникалния стил на танската поезия. По-късно танската поезия достига своя връх със стиховете на прочутите по цял свят поети *Ли Бай* (Li Bai) (701–762 г.) и *Ду Фу* (Du Fu) (712–770 г.). При провеждане на изпити за държавни чиновници се въвежда изискване за писане на *шъ* (shi) – нормативна поезия и *фу* (fu) – оди (Мандова 2015).

Като говорим за културен разцвет, не можем да не споменем велики имена в танското изкуство, като *У Даодзъ* (Wu Daozi) (ок. 700–760), наричан „мъдрецът художник“, който рисува на будистка тематика, но е и автор на един от най-популярните портрети на Конфуций, *Ян Хуейджъ* (Yang Huizhi) – „мъдрецът скулптор“, *Сун Фаджъ* (Song Fazhi), *У Джъмин* (Wu Zhimin), поетите пейзажисти *Уан Уей* (Wang Wei) (699–759 г.) и *Ли Съсюн* (Li Sixun) (648–713 г.), *Джан Сюен* (Zhang Xuan) (713–755 г.) и *Джоу Фан* (Zhou Fang) (730–800 г.) – портретисти на жени с благородническо потекло и автори на изображения на коне – *Цао Ба* (Cao Ba) и *Хан Ган* (Han Gan) (706–783 г.).

От териториална гледна точка, тъй като империята има две столици – политическа (*Чанан*) и културна (*Луоян*) – е съвсем нормално интелигенцията и елитът да бъдат концентрирани именно в тези два града и да се наблюдава дисбаланс в културната дейност в останалите части на страната поради липса на информация, литература и пр. фактори. В своя анализ на културата и народните обичаи на династия Тан *Ли Йен* обобщава 5 основни типа столична култура:

1. Държавна (институционална), свързана с културните институции на правителството – образователни, изследователски, обслужващи (школите и академиите, някои от които споменахме в изложението).

⁷ *Чи-Лян* – дин. *Чи* (*Ци*) (479–502 г.) и дин. *Лян* (502–557 г.) от периода на Южните династии.

⁸ *пиенуън* – ритмизирана проза, градена често върху структурите от четири- или шестзначни фрази, наситена с заимствана от по-стари образци стилистика, образност, алузии (диенгу) (Беливанова, непубл.).

2. Литературна – дейности на учените и писателите, които се събират на вечеринки (литературни четения, шах, музикални и театрални изпълнения).

3. Народна култура, свързана с празниците, традициите и обичаите на населението в империята и съпътстващите ги развлекателни дейности: *уейци* (китайски шах), акробатика, игри със слонове, бой с петли, езда и др.

4. Религиозна култура, свързана с обичаи и поверия, провокирани от потребностите на населението да компенсират различни чувства като загуба, безпомощност, самота и др.

5. Международна култура – културен обмен между китайци и чужденци (Li 1989: 75).

Проф. Уей Чънсъ казва, че „династия Тан отваря широко врати за чуждата култура“, а Дж. Нийдам, че „исторически погледнато, епохата Тан е периодът, когато всеки чужденец е добре дошъл в китайската столица“ (Wei 1989: 80; Zhonguo Kexue Jishu Shi 1990: 286). Отварянето към света, интегрирането на чуждото познание в собствената среда, толерантността на владетелите, образованието като приоритет заедно с потенциала на нацията водят до положителните резултати и просперитета на империята. В контекста на желанието на управляващите да централизират властта отвореността и чуждестранният обмен през династията Тан все пак имат някакви справедливи ограничения. Макар конфуцианството да не е издигнато като национална идеология в началото на династията, то, със своя консерватизъм, има най-голямо влияние, защото най-добре отговаря на необходимостта от обединение и защитава позицията на управляващите. Въпреки навлизането на чуждите култури те обикновено се проявяват само в облеклото, кулинарията, музиката и танците, изобразителното изкуство и забавленията, но не се вписват дълбоко в традиционните етични и морални ценности. От тази гледна точка мултикултурализмът на династията Тан е подчинен на политическото обединение на империята и следва определени правила.

Според статистиката за световните научни открития и изобретения (Shìjiè zìrán kēxué dàshì nián biǎo 《世界自然科学大事年表》) до XVI в. те са общо 362, от които 185 са направени в Китай. От тях – 35 през династия Хан, 22 – през Уей, Дзин и периода на Северните и

Южните династии, 17 – през династията Тан, 30 при Сун и 20 през Мин. От така представените данни става ясно, че изследваният период никак не е пъвенец в това отношение, а напротив. Китайският учен *Ху Дзи* (Hú Jǐ, 胡戟) дава логично обяснение на този феномен: Литературата на династията Тан, представена от брилянтната поезия, несъмнено е чудо в историята на литературата и от древността до днес предизвиква постоянно възхищение не само в Китай, но и в чужбина. Поради тази причина нацията ни плаща огромна цена: заради просперитета на литературата, жертва научния прогрес“ (Hu 2000: 439–442).

В своето изследване за причините за възхода на Тан авторите *Лиу* и *У* твърдят, че културата на Тан обединява постиженията на предходните династии Източна Хан, Уей, Дзин, Северните и Южните династии и ги тласка към нови висоти. Защото културата на всяка епоха има силна историческа връзка с културата от миналото и се характеризира с наследственост. Въпреки това, връхът на културното развитие не може да бъде формиран по всяко време. Само в определен период, благодарение на подходящи исторически условия, талантиливи хора могат да обобщят и развият наследените познания от древната култура и да ги превърнат в нов културен връх с характеристиките на новото време (Liu, Wu 1982: 56, Мандова 2018).

ЛИТЕРАТУРА

Димитров 2005: Димитров, Димитър. Тъмните векове на Византия (културно-исторически очерци). Велико Търново: Фабер, 256 с. // **Dimitrov 2005:** Dimitrov, Dimitar. Tamnite vekove na Vizantia (kulturno-istoricheski ochertsii). Veliko Tarnovo: Faber, 256 s.

Жерне 2004: Жерне, Жак. „Китайската цивилизация“, ред. Андрей Пантев. София: ИК Кама, 510 с. // **Zherne 2004:** Zherne, Zhak. “Kitayskata tsivilizatsia”, red. Andrey Pantev. Sofia: IK Kama, 510 s.

Мандова 2014: Мандова, Искра. Културата на китайската епоха Тан (618–907). Непознатата екзотика – I част. Велико Търново: Фабер. 172 с. // **Mandova 2014:** Mandova, Iskra. Kulturata na kitayskata epoha Tan (618–907). Nepoznata ekzotika – I chast. Veliko Tarnovo: Faber. 172 s.

Мандова 2015: Мандова, Искра. Тански Китай, Византия и ислямският свят. Дипломатически, стопански и културно-религиозни контакти. Велико

Търново: Фабер. 226 с. // **Mandova 2015:** Mandova, Iskra. Tanski Kitay, Vizantia i islyamskiyat svyat. Diplomaticheski, stopanski i kulturno-religiozni kontakti. Veliko Tarnovo: Faber, 226 s.

Мандова 2018: Мандова, Искра. Културата на китайската епоха Тан (618–907). Непознатата екзотика – II част. Велико Търново: Фабер. 180 с. // **Mandova 2018:** Mandova, Iskra. Kulturata na kitayskata epoha Tan (618–907). Nepoznata ekzotika – II chast. Veliko Tarnovo: Faber. 180 s.

Мутафчиев 1987: Мутафчиев, Петър. Книга за българите. София: БАН, 203 с. // **Mutafchiev 1987:** Mutafchiev, Petar. Kniga za balgarite. Sofiya: BAN, 203 s.

Робъртс 2009: Робъртс, Дж. История на Китай, прев. Капка Герганова, научен редактор и консултант София Катърова. София: Рива, 415 с. // **Roberts 2009:** Roberts, J. Istoriya na Kitay, prev. Kapka Gerganova, nauchen redaktor i konsultant Sofia Katarova. Sofiya: Riva, 415 s.

Liu, Wu 1982: 刘修明, 吴乾兑. 试论唐代文化高峰形成的原因, 学术月刊, 1982年04期, 51–57, 上海. // Liu, Wu 1982: Liú Xiūmíng, Wú Gānduì. Shì lùn Táng dài wénhuà gāofēng xíngchéng de yuányīn, Xuéshù yuèkān, 1982 (04), 51-57, Shànghǎi.

Wei 1989: 魏承思. 论唐代文化政策与文化繁荣的关系, 学术月刊, 1989年04期, 75-81, 上海. // Wei 1989: Wèi Chéngsī. Lùn Táng dài wénhuà zhèngcè yǔ wénhuà fánróng de guānxi, Xuéshù yuèkān, 1989 (04), 75-81, Shànghǎi.

Zhonguo Kexue Jishu Shi 1990: 李约瑟. 中国科学技术史, 第一卷, 科学出版社, 1990年, 北京. Zhonguo Kexue Jishu Shi 1990: Lǐ Yuēsè. Zhōngguó kēxué jìshù shǐ, dì yī juàn, Kēxué chūbǎnshè, 1990, Běijīng.

Cao, Sun 2010: Cao, Dawei & Sun, Yanjing. China's History. 中国历史: 五洲传播出版社, Beijing, 2010.

Kroeber, Kluckhohn 1952: Kroeber, A. L. and Kluckhohn, Clyde. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions, Cambridge: Harvard University Press, 1952.

Hu 2000: 胡戟. 胡戟文存——隋唐历史卷, 中国社会科学出版社, 2000年, 439–442. // Hú Jǐ. Hú jǐ wén cún——Suí Táng lìshǐ juǎn, Zhōngguó shèhuì kēxué chūbǎnshè, 2000, 439-442.

Li 1989: 李岩. 唐代区域文化析论, 松辽学刊 (社会科学版), 1989年第一期, 74–78, 吉林省四平市. // Lǐ Yán. Tángdài qūyù wénhuà xī lùn, Sōngliáo xuékān (shèhuì kēxué bǎn), 1989, 1, 74–78, Jílín shěng sīpíng shì.